

ЈУГОСЛАВИЈА И СПРОВОЂЕЊЕ У ЖИВОТ МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА О ПРАВИМА ЧОВЕКА

Током последњих неколико векова права човека често су коришћена као повод за остваривање политичких циљева. У XVIII и XIX веку познати су примери хуманитарних интервенција помоћу којих су велике силе изигравале начело неинтервенције и под плаштом заштите људских права наметале сопствене интересе другим државама. Оваква пракса није престала ни после другог светског рата. Снажније државе наставиле су с уплитањем у унутрашње послове слабијих под изговором заштите права човека. Веровало се, међутим, да је наведено стање само један од одблесака хладног рата и односа који су у то време постојали. Каснија збивања показала су сву нестварност таквог расуђивања: права човека и даље се сматрају делом политичких односа чланица међународне заједнице, пре свега односа блоковски одређених држава. Поступци се покрећу и кад не постоји повреда права човека, или је она безначајна, а забораву се препуштају и тешка нарушавања начела човечности. Најчешћи неспоразуми у овој области избијају између западних и источноевропских социјалистичких земаља. Главну улогу у тој хуманитарној офанзиви имају Сједињене Америчке Државе. Под паролом унапређења достојанства и благостања свих људи света, ова земља често упућује примедбе пријатељским режимима, а њени функционери се повремено и самокритички осврћу на проблеме у вези са заштитом права човека у сопственој земљи⁽¹⁾. Очито је, међутим, да је оштрица критика усмерена према источноевропским социјалистичким земљама и Совјетском Савезу, посебно. Докази су пронађени у поступању са дисидентима, забрани путовања на Запад, спречавању исељавања, ограничавању продаје западних листова и публикација.

Суочене са хуманитарном офанзивом, источноевропске социјалистичке земље у почетку су се ограничиле на одбрану од напада и доказивање нецелисходности оваквог понашања. Касније су прихватиле изазов и схватајући критике као оживљавање хладног рата и настављање

⁽¹⁾ В. изјаву шефа делегације Сједињених Америчких Држава за припрему београдске Конференције о европској безбедности и сарадњи — Политика од 6. јуна 1977. и интервју Ендрју Јанга француском листу „Матен“ у коме је изјавио да и у Америци има „на стотине, ако не хиљаде политичких затвореника“ — Политика од 15. јула 1978. године.

антисовјетске и антикомунистичке пропаганде, одговорице противдоказима. Указале су на незапосленост у Сједињеним Америчким Државама, дискриминацију према раси и полу, коришћење најсавременијих техничких средстава за ухочење грађана у Сједињеним Америчким Државама, Великој Британији и другим западним земљама, забрану запошљавања напредно настројених лица у Савезној Републици Немачкој.⁽²⁾ Кампања САД оцењена је као лицемерна и томе у прилог наведено је одбијање ове земље да ратификује до сада најважније универзалне акте о међународној заштити права човека — Пакт о грађанским и политичким и Пакт о економским, социјалним и културним правима.⁽³⁾ Поменуто је, такође, повлађивање „зверстава бивших фашистичких рејима у Шпанији, Португалу и Грчкој” и одсуство залагања за заштиту жртава масовног терора у Чилеу и другим земљама.⁽⁴⁾

Расправе се, међутим, нису свеле само на повремено вршење притисака покретањем овог осетљивог питања. Настављене су и на појединим међународним скуповима. Свесно заоштравање идеолошког сукоба око људских права достигло је, чини се, врхунац на конференцијама о европској безбедности и сарадњи одржаним у Хелсинкију и Београду.

На првој од њих расправе су биле дуге и жестоке о чему сведочи податак да су за редиговање начела о неповредивости граница биле потребне четрдесет и три седнице, док је начелу о правима човека било посвећено чак педесет Седница⁽⁵⁾. Но различити прилази разрешењу овога питања нису, ипак, спречили учеснице конференције у Хелсинкију да у Декларацију о начелима којима се државе учеснице руководе у својим међусобним односима⁽⁶⁾ унесу начело VII „Поштовање људских права и основних слобода, укључујући слободу мисли, савести, вероисповести и убеђења” којим се по први пут у акту о кодификацији општих начела међународних односа уређује и начело поштовања права човека и основних слобода и на тај начин даје још један доказ у прилог интернационализације ове области.⁽⁷⁾

Сличних спорова није била лишена ни конференција у Београду. И на овом састанку западне земље покушале су да своја схватања наметну осталим учесницима, док су источноевропске социјалистичке државе упорно настојале да се зидом властите надлежности ограде од оптужби. Конференција у Београду одвијала се због тога у атмосфери оптужби и противоптужби, изношења сопствених гледишта и критике туђих. Сједињене Америчке Државе су сматрале да Совјетски Савез и њему привржене земље желе да умање обавезе из Завршног акта прихваћеног у

(2) Подробно о томе — В. М. Чхиквадзе: Права човека и идеологическаја борба, Советское государство и право 1977, № 4, стр. 100 — 108; С. В. Черныченко: Международно-правовые аспекты социалистической концепции прав человека, Право ведение 1979, № 5, стр. 11 ид.

(3) Напомињући да САД још увек нису ратификовале пактове о правима човека, совјетска агенција ТАСС наводи да су САД тиме „још једном показале колико су лицемерне претензије Вашингтона да игра улогу заштитника грађанских слобода” — Политика од 4. марта 1977.

(4) В. М. Чхиквадзе: *op. cit.*, стр. 107, 108.

(5) Љ. Аћимовић: Проблеми безбедности и сарадње у Европи, Београд 1978, стр. 295.

(6) За текст Декларације в. Спољнополитичка документација 1975, бр. 2, стр. 113 ид.

(7) Подробно о расправама на формулисању VII начела Декларације — Љ. Аћимовић: *op. cit.*, стр. 293 ид.

Хелсинкију⁽⁸⁾; ове су, пак, покушавале да остварење права човека повежу са осталим начелима хелсиншког документа и на тај начин спрече ширу расправу о овој области. Неспоразуми су проистицали како из размислажења у вези са схватањем суштине саме конференције тако и неслагласности око темељног приступа решавању положаја појединца у унутрашњем и међународном праву. Сједињене Америчке Државе полазиле су од гледишта према коме права човека и основне слободе морају представљати главну тему београдског састанка — захтеви појединца, сматрале су, на њему треба да нађу места као и интереси држава.⁽⁹⁾ Совјетски Савез и друге источноевропске социјалистичке земље истицали су, пак, да конференција у Београду „није конференција о људским правима“⁽¹⁰⁾ што значи да сарадња у хуманитарној области мора бити повезана са осталим начелима, јачањем поверења међу државама и процесом попуштања затегнутости.⁽¹¹⁾

Други основ за неспоразуме обухватао је већ више година постојеће недоумице о надлежности за заштиту права човека. Поучене ранијим искуствима кад су права човека служила као изговор за уплитање у унутрашње послове, извесне државе упорно су се супротстављале међународној надлежности у односима држава и становника који живе на њиховој територији. Друге су, пак, из хуманитарних, али и политичких побуда покушавале да оспоре потпуну власт државе над становницима правдајући овакав став многим разлозима — од опасности грубог кршења права човека за мир и безбедност у свету до напретка у области права човека, особито после другог светског рата у коме је периоду низ докумената потврдио међународну надлежност у овој осетљивој области међудржавних односа. Придржавајући се до сада више пута истинаних схватања о правима човека као делу искључиве надлежности држава,⁽¹²⁾ Совјетски Савез, коме су се придружиле остале источноевропске социјалистичке земље, и на конференцији у Београду иступао је са истим ставовима. Јуриј Воронцов је у неколико наврата указивао да у хуманитарном подручју треба „стриктно поштовати суверенитет, принцип немешања, законе и прописе сваке земље“,⁽¹³⁾ а исто гледиште нашло је места и у завршној изјави совјетског представника.⁽¹⁴⁾ Западне државе су се, међутим, упорно супротстављале оваквим схватањима и доказивале оправданост међународне оцене понашања држава. Представник Швајцарске је у току расправа изјавио: „Из ових дутих говора

⁽⁸⁾ В. други извештај председника Картера Конгресу САД о примени споразума из Хелсинкија — Политика 10 јуни 1977. године.

⁽⁹⁾ За текст изјаве представника Сједињених Америчких Држава на конференцији у Београду в. *Archiv des Völkerrechts* 1978, Heft 1, S. 52.

⁽¹⁰⁾ Политика од 16. фебруара 1978. године.

⁽¹¹⁾ За текст изјаве представника Совјетског Савеза на конференцији у Београду в. *Archiv des Völkerrechts* 1978, Heft 1, S. 58. Исти ставови могу се наћи и у следећим радовима — Е. Ербан: Права човека и современост, Советское государство и право 1979, № 1, стр. 28; И. П. Блишченко, И. К. Паневкин: О планах создания поста верховного комиссара по правах человека в системе ООН; Советское государство и право 1979, № 4, стр. 96.

⁽¹²⁾ Од новијих радова наводимо — В. А. Карташкин: Совещание по безопасности сотрудничества в Европе и права человека, Советское государство и право 1976, № 4, стр. 95; Исти писац: Региональные соглашения по правам человека, Советское государство и право 1977, № 7, стр. 127, 131. Подробно о томе С. Миленковић: Унутрашња надлежност држава и међународна заштита људских права, Београд 1974, стр. 21 ил.

⁽¹³⁾ Политика од 8. октобра 1977. године.

⁽¹⁴⁾ *Archiv des Völkerrechts* 1978, Heft 1, S. 58.

закључујемо да је прихваћено становиште да дискусија о људским правима не значи мешање у унутрашње ствари других".⁽¹⁵⁾ У завршној изјави представник Сједињених Америчких Држава исто гледиште оснаживао је одредбама Повеље Уједињених нација, Свеопште Декларације о правима човека, међународним конвенцијама и самим Завршним актом усвојеним у Хелсинкију.⁽¹⁶⁾ Жестина расправа достигла је такве раз- мере да је совјетски представник Воронцов, коме су се придружиле делегације Чехословачке и Мађарске запретио напуштањем конференције уколико америчка делегација настави са мешањем у унутрашње послове Совјетског Савеза под изговором заштите права човека.⁽¹⁷⁾

Са окончањем конференције у Београду нису престале и расправе о правима човека. Офанзива Сједињених Америчких Држава настављена је и после тога. Овакав развој требало је очекивати пошто ће, према свему судећи, људска права представљати област дуготрајног политичког и идеолошког надметања с последицама које ће изазвати трајније немире у совјетско-америчким односима. У завршној изјави на београдском сас- танку представник САД је то и наговестио⁽¹⁸⁾, а каснији догађаји су ове наговештаје потврдили.⁽¹⁹⁾

Постојећи односи земаља са различитим друштвено-економским системима доводе понекад у сумњу објективност оптужби и оживљавају мисао о правима човека као средству за компромитовање режима поје- диних земаља, али и за остварење дугорочнијих интереса — компроми- товање социјализма у коме се, према схватању тих кругова, због тежње ка ауторитаризму у други план стављају и права човека.

Ако се све ово има у виду није онда чудно што се у расправама понекад помиње и Југославија као држава у којој се правима човека не посвећује довољна пажња. Циљ је јасан — увући нашу земљу у блоковска сукобљавања и доказати да се правима човека и основним слободама не посвећује довољна пажња у свим социјалистичким зем- љама, па ни у југословенском самоуправном систему.

Но и ако у социјалистичким државама има недостатака у овој области, а познато је да их није лишено готово ниједно друштво (осо- бито капиталистичко као историјски тип друштва заснованог на екс-

⁽¹⁵⁾ Политика од 12. новембра 1977. године.

⁽¹⁶⁾ Archiv des Völkerrechts 1978, Heft 1, S. 52.

⁽¹⁷⁾ Le Monde 2. novembre 1977; Политика од 10. новембра 1977.

⁽¹⁸⁾ Archiv des Völkerrechts 1978, Heft 1, S. 54. У интервјуу НИН-у, председник САД Картер zaloжио се такође за настављање расправа о правима човека: „Ми намера- вамо да инсистирамо на томе да Совјетски Савез одговори својој обавези о поштовању људских права, реализацији хелсиншког процеса и придржавању самог Завршног акта из Хелсинкија. Совјетско одбијање да се прихвати свестрани завршни документ ни у ком погледу не умањује успех овог састанка у спровођењу исцрпне анализе оног што је пости- гнуто у примени хелсиншког акта, посебно у области људских права. Оно што је остварено не може се игнорисати, па био Совјетски Савез спреман или не да прихвати да то буде признато и у формалном документу” — НИН бр. 1418 од 12. марта 1978. године.

⁽¹⁹⁾ Један од догађаја о коме је писала сва светска штампа је и такозвана „афера због балерине” — америчке власти три дана су задржавале совјетски путнички авион на аеродрому „Кенеди” како би се совјетској балерини Јудмили Власовој омогућило да вољу изрази у „неприсилном окружењу”. Обадве стране су се том приликом међусобно оптуживале због кршења људских права: САД су пребацивале Совјетском Савезу због принуде над Власовом да отпутује из САД, док је Совјетски Савез истицао да се спречавањем поле- тања „Илјушина” не само не поштују воља Власове него да због тога страдају путници авиона међу којима је тринаесторо деце — Политика од 28. августа 1979. и Вечерње ново- сти од 28. августа 1979. године.

плоатацијским односима производње), најмање би се примедби, ипак, могло упутити Југославији. Њен Устав у коме се по први пут у једном социјалистичком уставу изражавају премисе и начела на којима се заснивају одредбе о индивидуалној слободи и праву⁽²⁰⁾ и глава III другог дела овог акта у којој је наведен педесет и један члан о слободама, правима, и дужностима човека грађанина, а пре свега самоуправна демократија социјализма којом се обезбеђује слобода човека да „у највећој могућој мери он сам — у условима и односима узајамне зависности, међусобне демократске одговорности, солидарности и равноправности са другим људима — управља својим интересима”,⁽²¹⁾ речито сведоче против оваквих замерки. Не треба, међутим, заборавити да су достигнућа на унутрашњем плану у уској вези са збивањима у међународној заједници и правилима међународног права међу којима начело *pacta sunt servanda* битно утиче на унутрашње законодавство и понашање сваке државе која је прихватила извесан међународни уговор о правима човека. Кад то кажемо имамо у виду обележја међународног права као правне дисциплине засноване на усклађивању интереса међународних субјеката, као гране права у којој влада начело суверене једнакости држава из кога произлази могућност државе да прихвати, али и одбије прихватање права и обавеза на међународном плану. Наравно, ова слобода није апсолутна. Ограничена је како конкретним околностима тако и садржином колективних уговора за које не важи начело *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*,⁽²²⁾ према мишљењима извесних писаца и нормама *ius cogens* садржаним у појединим међународним уговорима о правима човека.⁽²³⁾ Опште је правило, међутим, да уговори о правима човека имају дејство *inter partes* што значи да је за преузимање у њима садржајних права и обавеза потребна ратификација или неки други начин коначног обавезивања (потписивање, одобравање, прихватање, приступање). Сведоци смо због тога веома ограничене примене појединих уговора о правима човека, уношења колонијалних клаузула у њихове текстове и резерви којима се стране уговорнице ограђују од дејства неких одредби из уговора. Иако се последњих година стање битно побољшава о чему сведочи ступање на снагу Конвенције о укидању свих облика расне дискриминације, Конвенције о уклањању и кажњавању злочина апартхејда, Конвенције о незастаривању ратних злочина и злочина против човечности, између осталог и пактови о правима човека, државе, ипак, и данас са великом опрезношћу преузимају обавезе на пољу међународне заштите људских права. Подаци наведени у документу Уједињених нација посвећеном међународним инструмен-

(20) Ј. Борђевић: Социјализам и људске слободе, Борба, Актуелна политичка библио-лека, Београд 1978, стр. 12.

(21) Е. Кардељ: Правци развоја политичког система социјалистичког самоуправљања, Београд 1978, стр. 132.

(22) Реч је о уговорима који представљају кодификацију већ пре тога постојећих обичајних правних правила. Ови уговори обавезују све чланице међународне заједнице што је потврђено и на суђењу главним ратним злочинцима Европске Осовине одржаном у Нирибергу — Нирибершка пресуда, Београд 1948, стр. 122.

(23) М. Марковић: *Problemes of implementation of Human Rights*, Југословенска ревија за међународно право 1968, бр. 1 — 2, стр. 91.

тима о правима човека⁽²⁴⁾ то јасно потврђују. Међу државама које ретко прихватају обавезе из међународних уговора о правима човека налазе се и оне из чијих се званичних изјава то не би могло закључити. Сједињене Америчке Државе, на пример, поносе се демократским традицијама и људским вредностима дубоко укоревеним у њиховом искуству,⁽²⁵⁾ а до 1. јануара 1978. године ратификовале су само пет од укупно деветнаест уговора о правима човека наведених у поменутом документу. Међу њима не налази се, рецимо, Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације коју је ратификовало сто држава, а ни Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Сличан је случај и са Швајцарском. Ратификовала је само шест уговора међу којима се такође не налазе поменуте конвенције, и поред тога што је другу од њих ратификовало више од осамдесет држава. Треба, међутим, навести да постоји десетак држава које нису ратификовале ниједан уговор о правима човека.

Светао пример у овој области представља Југославија. Од свих држава у свету, она је до сада ратификовала највећи број међународних уговора о правима човека. Једино се она обавезала на извршавање седамнаест од укупно деветнаест конвенција наведених у документу о коме је већ било речи. Набрајамо их оним редоследом којим су у њему наведени: Међународни Пакт о економским, социјалним и културним правима; Међународни Пакт о грађанским и политичким правима; Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида; Конвенција о незастаривању ратних злочина и злочина против човечности; Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације; Конвенција о положају избеглица; Протокол о положају избеглица; Конвенција о положају лица без држављанства; Конвенција о политичким правима жена; Конвенција о држављанству удате жене; Конвенција о престанку на брак, минималним годинама за брак и регистровање бракова; Конвенција о праву на исправку; Протокол о измени конвенције о ропству; Конвенција о ропству (1953); Допунска Конвенција о укидању ропства, трговине робљем и институција и праксе сличне ропству; Конвенција о сузбијању трговине људским бићима и искоришћавању проституције других; Међународна конвенција о укидању и кажњавању злочина апартхејда.

Југославија се, дакле, једино није обавезала на извршавање Факултативног Протокола уз Пакт о грађанским и политичким правима у коме се признаје право појединаца на обраћање независном међународном органу — Комитету за права човека, и Конвенцију о смањењу случајева апатридије. Тај податак не треба да изненађује. И остале земље устезале су се да их ратификују о чему сведоче следећи подаци: да би десет држава ратификовало Факултативни протокол, колико је потребно за његово ступање на снагу, било је потребно десет година, а до сада поменути акт обавезује укупно шеснаест држава. За ступање на снагу

⁽²⁴⁾ *Droits de l'homme, Instruments internationaux (Signatures, ratifications, adhésions, etc.)*, 1er janvier 1978, Nations Unies, New York 1978.

⁽²⁵⁾ В. интервју председника Сједињених Америчких Држава Картера — НИН, бр. 1418 од 12. марта 1978. године.

Конвенције о смањењу случајева апатридије било је, пак, потребно четрнаест година, а до сада је ову конвенцију ратификовало свега девет држава.

Утврђивање броја ратификованих уговора о правима човека не осветљава, међутим, у потпуности став држава према међународном уређењу права човека. Неке Земље су ратификацију вршиле тек после више година од усвајања текста уговора и то тек после снажних притисака светског јавног мњења, а друге су се резервама ограђивале од једне или више одредби из уговора, понекад и оних одредби од значаја за предмет и циљ уговора. Пракса показује да то чине и у ситуацијама кад у уговору о правима човека не постоји одредба о стављању резерви. Најпознатији је свакако случај резерви на Конвенцију о геноциду после којих је Генерална скупштина затражила саветодавно мишљење Међународног суда правде.⁽²⁶⁾

Југославији се, међутим, ни овога пута ништа не може замерити. Она се налази међу земљама које нису дуго окледале са ратификацијом уговора о правима човека. Извесни уговори ратификовани су већ после годину дана, најчешће две или три године. Истина, има и примера већег протеча рока, но они су ретки: ратификација Пакта о економским, социјалним и културним правима, Пакта о грађанским и политичким правима и Конвенције о положају апатрида извршена је после готово пет година. Једини случај већег протеча времена представља Конвенција о избеглицама; ратификација овог акта извршена је после осам година.

О кратком року између усвајања текста уговора и његове ратификације сведочи и податак да је више од две трећине међународних уговора о правима човека Југославија ратификовала пре њиховог објективног ступања на снагу. Илустрације ради наводимо тачне датуме усвајања уговора, њиховог ступања на снагу и датуме кад је те уговоре потписала и ратификовала Југославија: Пакт о економским, социјалним и културним правима усвојен у Генералној скупштини УН 16. децембра 1966. године, ступио на снагу 3. јануара 1976; Југославија га је потписала 8. августа 1967, а ратификовала 2. јуна 1971; Пакт о грађанским и политичким правима усвојен у Генералној скупштини УН 16. децембра 1966., ступио на снагу 23. марта 1976; Југославија га је потписала 8. августа 1967., а ратификовала 2. јуна 1971; Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида усвојену 9. децембра 1948, ступила на снагу 12. јануара 1951; Југославија је овај акт потписала 11. децембра 1948., а ратификовала 29. августа 1950; Конвенција о незаустаревању ратних злочина и злочина против човечности, усвојена 26. новембра 1968., ступила на снагу 11. новембра 1970; Југославија је ову Конвенцију потписала 16. децембра 1968, а ратификовала 9. јуна 1970; Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, усвојена

⁽²⁶⁾ Réserves à la Convention sur le génocide, Avis consultatif, Cour Internationale de Justice, Recueil 1951, p. 15 id. — Подробно о томе Р. М. Eisemann, V. Cousirat-Coustere, P. Hur: Petit manuel de la Jurisprudence de la Cour Internationale de Justice, Paris 1971, p. 178 id.; Б. Јовановић: Питање резерви уз мултилатералне конвенције пред Уједињеним нацијама, Архив за правне и друштвене науке 1951, бр. 3, стр. 449 ил.; K. Hollway: Les réserves dans les traités internationaux, Paris 1958, p. 175 id.

21. децембра 1965., ступила на снагу 4. јануара 1969; Југославија је поменути акт потписала 15. априла 1966., а ратификовала 2. октобра 1967.; Конвенција о положају избеглица, усвојена 28. јула 1951., ступила на снагу 22. априла 1954; Југославија је ову Конвенцију потписала 28. јула 1951., а ратификовала 15. децембра 1959.; Протокол о положају избеглица, усвојен 31. јануара 1967., ступио на снагу 4. октобра 1967; Југославија му је приступила 15. јануара 1968.; Конвенција о положају апатрида, усвојена 28. септембра 1954., ступила на снагу 6. јуна 1960; Југославија јој је приступила 9. априла 1959.; Конвенција о политичким правима жена, отворена за потписивање 31. марта 1953., ступила на снагу 7. јула 1954; Југославија је ову Конвенцију потписала 31. марта 1953., а ратификовала је 23. јуна 1954.; Конвенција о држављанству удате жене, усвојена 20. фебруара 1957., ступила на снагу 11. августа 1958.; Југославија је овај акт потписала 27. марта 1957., а ратификовала га 13. марта 1959.; Конвенција о пристанку на брак, минималним годинама за брак и регистравање бракова, потписана 10. децембра 1962., ступила на снагу 9. децембра 1964; Југославија је ову Конвенцију потписала 10. децембра 1962, а ратификовала је 19. јуна 1964.; Конвенција о праву на исправку, отворена за потписивање 31. марта 1953, ступила на снагу 24. августа 1962; Југославија јој је приступила 31. јануара 1956.; Протокол о измени конвенције о ропству, потписан 25. септембра 1926., потврђен у Генералној скупштини УН 23. октобра 1953., ступио на снагу 7. децембра 1953; Југославија га је потписала под резервом прихватања 11. фебруара 1954., а прихватила га 21. марта 1955.; Конвенција о ропству, потписана 25. септембра 1926, измењена протоколом усвојеним 7. децембра 1953, ступила на снагу 7. јула 1955. када су амандмани садржани у додатку Протокола усвојеног 7. децембра 1953. године ступили на снагу. Југославија је Протокол од 7. децембра 1953. године прихватила 21. марта 1955. Југославија је, иначе, Конвенцију ратификовала још 28. септембра 1929. године; Допунска Конвенција о укидању ропства, трговине робљем и институција и праксе сличне ропству, усвојена 7. септембра 1956., ступила на снагу 30. априла 1957; Југославија је ову Конвенцију потписала 7. септембра 1956., а ратификовала је 20. маја 1958.; Конвенција о сузбијању трговине људским бићима и искоришћавању проституције других, отворена за потписивање 21. марта 1950., ступила на снагу 25. јула 1951; Југославија је овај акт потписала 6. фебруара 1951., а ратификовала га 26. априла 1951.; Конвенција о укидању и кажњавању злочина апартхејда, усвојена 30. новембра 1973., ступила на снагу 18. јула 1976; Југославија је ову Конвенцију потписала 17. децембра 1974., а ратификовала је 1. јула 1975.⁽²⁷⁾

Из изнетог може се закључити да је Југославија само у пет случајева приступила уговорима после њиховог објективног ступања на снагу. У свим осталим случајевима ратификацију је вршила пре започињања дејства ових аката.

⁽²⁷⁾ Подаци наведени према *Traité multilatéraux pour lesquels le Secrétaire général exerce les fonctions de dépositaire, Etat au 31 décembre 1977, des signatures, ratifications, adhésions, etc., Nations Unies, New York 1978, doc.ST/LEG/SER.D/11.*

Што се тиче резерви, Југославија је увек показивала пуно разумевање за уговором предвиђене одредбе. Она до сада ни на један уговор, правима човека није ставила резерву. Посебну изјаву дала је само јоводом Конвенције о положају избеглица проширујући њоме дејство конвенције и на догађаје који су се одиграли не само у Европи него и другде.⁽²⁸⁾ Једном је такође ставила примедбу резервама Гватемале у југледу чланова I, II и III Конвенције о политичким правима жена истаивши да резерве Гватемале нису у складу са чланом 1 Повеље УН и циљевима Конвенције.⁽²⁹⁾

Поред формалноправног преузимања обавеза из међународних уговора о правима човека, однос Југославије према правима човека треба посматрати и у светлости поступка за спровођење у живот уговорних одредаби: сам чин формалноправног обавезивања само је први корак ка стварном обезбеђењу уговором регулисаних права. Кад то кажемо имамо у виду начело *racia sunt servanda* које је, како у ранијим периодима развоја међународне заједнице, тако и данас норма позитивног међународног права од чијег дејства никада није била изузета заштита људских права и основних слобода.⁽³⁰⁾ Но, као што уговор, по правилу, не обавезује треће државе, исто тако нема много користи ни од уговора који су ратификовани, али за чије извршење не постоје неопходни услови у држави уговорници. Позната је пракса чланица Међународне организације рада које су прихватале конвенције ове специјализоване агенције, а онда се показивало да је реч о „латонским ратификацијама“ пошто уговорница није располагала могућностима за извршење предмета ових аката. Од односа унутрашњег и међународног права, прихватања дуалистичке или монистичке теорије, примата унутрашњег или међународног права зависи, дакле, стварно обезбеђење уговором регулисаних права човека и основних слобода. За неизвршење међународних уговора о правима човека покреће се истина поступак као и за неизвршење било кога другог међународног уговора,⁽³¹⁾ али при томе у великој већини случајева одлучујућу улогу има аутономија воље странака: поступак може бити покренут једино уз обострану сагласност страна у спору. Сличан је случај и кад је механизам за спровођење у живот уговора о правима човека саставни део самога уговора: најважније међународне мере садржане су или у факултативним клаузулама (члан 41 Пакта о грађанским и политичким правима, члан 14 Конвенције о укидању свих облика расне дискриминације) или посебним међународноправним инструментима (Факултативни Протокол уз Пакт о грађанским и политичким правима). Прихватање могућности саопштења у којима држава уговорница тврди да друга држава уговорница не испуњава своје обавезе из уговора или саопштења појединаца у којима тврде да су жртве кршења извесних права, зависи, дакле, од добре

⁽²⁸⁾ Ibid., p. 120.

⁽²⁹⁾ Ibid., p. 451.

⁽³⁰⁾ С. Аврамов: Међународно јавно право, Београд 1978, стр. 311.

⁽³¹⁾ Н. Golsong: Implementation of international protection of Human Rights. Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye 1963, t. 110, p.

воље саме државе.⁽³²⁾ Но, и кад су испуњени сви формалноправни услови за покретање поступка, то не значи да ће он стварно бити покренут: у већини случајева оцена понашања других уговорница под снажним је утицајем политичких околности тако да ће се ретко десити да саопштење буде поднето против пријатељске државе. Постоји, дакле, очигледан раскорак између онога што треба да буде и онога што јесте, формалноправних обавеза и стварне заштите права човека. Однос унутрашњег и међународног права и метод интернационализације унутрашњег права игра при томе веома важну улогу. Могуће је, као што смо истакли, да држава прихвати уговор о правима човека, а затим не извршава његове одредбе позивајући се на дуалистичку доктрину о односу државног и међународног права. С друге стране и прихватање монистичке теорије још увек не даје потпуну извесност у погледу извршења обавеза садржаних у уговору: у сукобу унутрашњег и међународног прописа судија ће примењивати први од њих уколико га на то обавезује законодавство земље чији је службеник. Због тога тек примат међународног права у односу на унутрашње, у оквиру монистичке теорије представља обавезу државе да усклади своје законодавство с предметом међународног уговора. То усклађивање се може извршити на два начина: применом метода трансформације и метода self-executing акта.⁽³³⁾ У складу с првим од њих, држава је дужна да усвоји прописе за извршење одредби међународног уговора или да ове прописе измени ако су у супротности са суштином преузетих обавеза. Уколико неко од материјалних права садржаних у уговору није признато у праву државе која је уговором обавезана, њена је дужност да усвоји нове прописе или да у већ постојеће унесе измене, односно да их укине.

Још веће ограничење и, с међународноправне тачке гледишта, још напреднији начин интернационализације унутрашњег права врши се применом метода self-executing аката. За спровођење у живот међународних уговора у овом другом случају није потребно усвајање нових унутрашњих прописа, укидање постојећих или њихова измена: органи државе уговорнице непосредно примењују међународни уговор. Овом методом још се више истиче надређеност међународног права унутрашњем, али се у исто време захтева прецизност уговорних одредби како би оне могле бити применљиве у унутрашњем праву без додатног напора законодавца. Одредбе уговора о правима човека не би, дакле, смеле бити формулисане уопштено, без неопходне прецизности којом се интерним судовима омогућава њихова непосредна примена. Другим речима, одредбе

(32) Више о томе С. Миленковић: Унутрашња надлежност држава и међународна заштита људских права, стр. 93 ид.; Исти писац: Услови за прихватање саопштења држава и појединаца у Комитету за права човека, Југословенска ревија за међународно право 1973, бр. 1 — 3, стр. 97 ид.

(33) Подробије о методу трансформације и self-executing актима у области спровођења у живот међународних уговора о правима човека — А. Verdross: La place de la Convention européenne des droits de l'homme dans la hiérarchie des normes juridiques, у књизи Les droits de l'homme en droit interne et en droit international, Bruxelles 1968, р. 87 ид.; W. J. Ganshof van der Meersch: La Convention européenne des droits de l'homme a-t-elle, dans le cadre du droit interne, une valeur d'ordre public?, у истој књизи, р. 186 ид.; P. Modinos: Conclusions et perspectives d'avenir, у истој књизи, р. 550 ид.; M. Sorensen: Obligations d'un état partie a un traité sur le plan de son droit interne, у истој књизи, р. 37 ид.

уговора морају бити језички довољно прецизно одређене, али у исто време и сам уговор по своме садржају мора бити потпун тако да се може примењивати без допуна националног законодавца.⁽³⁴⁾

Који је од ових начина прихваћен у Уставу СФРЈ? Метод самозвршних аката у коме се у случају југославенским судовима налаже обавеза непосредне примене међународних уговора или метод трансформације којим се унутрашњем законодавству посвећује већа пажња, али се, у исто време, омогућава и већа еластичност приликом извршења обавеза из међународних уговора? Да бисмо одговорили на ово питање анализираћемо одредбе Устава СФРЈ усвојеног 1974. године покушавајући да у њима пронађемо доказе у прилог једног и другог становишта. Повезивањем различитих одредби овога акта и њиховим тумачењем долазимо до закључка о прихватању монистичке доктрине у оквиру које се признаје примат међународног над унутрашњим правом.⁽³⁵⁾ Поменућа тврдња произлази не само из смисла VII Одељка Уводног дела Устава него и из изричитих чланова овог акта. У VII Одељку читамо: „У својим међународним односима Социјалистичка Федеративна Република Југославија се придржава начела Побеље Уједињених нација, испуњава своје међународне обавезе и активно учествује у делатности међународних организација којима припада“. На примат међународног права упућује и став истог одељка у коме се Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији налаже „поштовање општеприхваћених норми међународног права“.

Сличан закључак може се извући и из чланова Устава у вези са ратификацијом међународних уговора.⁽³⁶⁾ Из њих проистиче јединство међународне и унутрашње политике пошто се овај начин коначног обавезивања уговором поверава Скупштини СФРЈ и Савезном извршном већу.⁽³⁷⁾

Изричите одредбе о примату међународног над унутрашњим правом налазимо у члану 210 Устава. У другоме ставу овога члана читамо: „Судови непосредно примењују међународне уговоре који су објављени“. Посматран у контексту постојећих начина интернационализације унутрашњег права, овај став упућује на закључак у складу с којим су и уговори о правима човека self-executing што значи да и њих судови морају непосредно примењивати. Вредност овога закључка суштински не мења пракса на основу које се ратификовани међународни уговори објављују у Службеном листу СФРЈ у виду закона или подзаконских аката.

*

* *

Уколико имамо у виду све што је до сада речено, чини се да је само један закључак оправдан — СФР Југославија и на плану спровођења у живот међународних уговора о правима човека доказује приврженост демократским тековинама и начелима на којима почива савре-

⁽³⁴⁾ Подробније о томе С. Миленковић: Унутрашња надлежност држава и међународна заштита људских права, стр. 139 id.

⁽³⁵⁾ У истом смислу Б. Јанковић: Међународно јавно право, Београд 1978, стр. 12.

⁽³⁶⁾ В. тачку 8 члана 285 и тачку 8 члана 347 Устава СФРЈ.

⁽³⁷⁾ У истом смислу С. Аврамов: op. cit., стр. 29.

мено југословенско друштво. Она је, као што је истакнуто, од свих држава у свету ратификовала највећи број ових аката и при томе се ни од једне њихове одредбе није оградила стављањем резерви. Уз то је у Уставу предвидела обавезу судова да непосредно примењује све објављене уговоре и на тај начин потврдила жељу за поштовањем класичног начела *sunt servanda* у вези са свим међународним уговорима, између осталог и уговорима о правима човека. Кад овоме додамо унутрашње прописе, и заштиту права човека и основних слобода у Југославији посматрамо кроз дијалектичко јединство унутрашњег и међународног вида ове заштите, добијамо потпунију представу о ставовима појединих кругова у иностранству и критикама које нам упућују. Тек тада, у ствари, јасније схватамо политичку обојеност њихових иступања и покушаје да политичке ставове претпоставе стварном стању заштите права човека и основних слобода.

др Слободан Миленковић

SUMMARY

YUGOSLAVIA AND THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL AGREEMENTS ON HUMAN RIGHTS

In this paper the author considers the activities of Yugoslavia in the field of implementation of international agreements on human rights. He firstly gives a general outline of the contemporary situation in the field of protection of human rights in the world as a whole, making special emphasis on the discussion of the bloc-aligned countries in this respect, especially the remarks and comments made by the United States of America to the address of the socialist countries and the USSR in particular, both in bilateral contacts and during the Conference on European Security and Cooperation, first in Helsinki, then in Belgrade.

The next part of the paper is devoted to the achievements of socialist democracy based on self-government in the field of esteem of human rights, and more elaborately to the views of Yugoslavia concerning the carrying out of obligations laid down in international agreements on human rights. The author goes on to stress that of all the countries of the world Yugoslavia has ratified most of the agreements mentioned in the paper and that the act of ratification took place before these agreements actually became effective. It is also worthy of mention that Yugoslavia has never placed any reserve on the text of these agreements. However, since the implementation of provisions is considered not only within the aspect of the formal and legal obligations contained in the agreements but also within the aspect of its practical application in every-day life, the author gives some attention to the methods of internationalisation of national laws. By analysing the provisions of the Constitution of the S.F.R.Y. of 1974, he arrives at a conclusion concerning the application of the monistic theory on the relation between national and international law, with the superiority of the latter. Furthermore, paragraph 2 of Article 210 of the Constitution reading: „Courts are obliged to directly apply the provisions of international agreements which have been published” ..., leads him to discuss the application of the method of self-executing acts in the process of bringing the national law into accord with international obligations.

In view of the foregoing, the author concludes his paper by stating that the remarks or comments made to Yugoslavia by certain circles abroad from time to time in connection with the esteem of human rights are politically biased and unfounded, and geared to attempt to make political standpoints a preference to the actual state of affairs in the field of protection of human rights and the elementary freedoms in Yugoslavia.